

Distels, planten met karakter

Populair, laat staan geliefd, zijn distels doorgaans niet. Meestal staan ze ons in de weg, ook letterlijk: met hun stekels weren ze elke toenadering af. Hoe effectief deze afweer is, kun je in grasland zien. In de onmiddellijke omgeving van een grote distelplant vind je vaak bloeiende kruiden, die elders in het weiland overal door het vee zijn afgegraasd. Dat lijkt dan tevens een afdoende verklaring voor de stekeligheid van deze planten te zijn. Stekels zijn klaarblijkelijk een verdediging tegen vraat, waar behalve de distel zelf ook naburige planten nog voordeel van hebben. Toch zit er iets eenzijdigs in dit beeld van de distel als een strijdvaardige of zelfs agressieve plant. Dat blijkt, wanneer je nagaat, hoe deze planten zich ontwikkelen en wanneer je hun vormen en kleuren op je in laat werken.

Akkerdistel

Akkerdistels staan meestal in groepen bijeen. Wanneer ze tegelijkertijd in bloei komen, is hun aanblik betoverend, alsof er boven de planten een violette nevel zweeft. De tere kleur van de bloemhoofdjes heeft iets koels, dat aan de frisheid van een ochtend in de nazomer doet denken (afb. 1). Maar de geur, die rijkelijk afgegeven wordt, doet aangenaam warm en zoet aan.

Al gauw breekt door het violet een vuilwitte spikkeling heen. Dat is zaadpluis, dat uit de nauwe bloemkelken naar buiten komt of in vlokken aan de stekels van de bovenste bladeren blijft hangen. De planten maken in deze toestand, deels nog bloeiend en deels al zaaddragend, een vormeloze indruk. Eigenlijk was dat vóór de bloei ook al het geval. De stengels staan dan wel keurig rechtop, maar de bladeren vormen met hun bestekelde, opgekrulde randen een onoverzichtelijke wirwar. Tussen de periodes van vitale groei en van zaadverspreiding in vormt het bloeien een fase van rust en harmonie.

Nog een ander aspect van distels wordt zichtbaar, wanneer je probeert dit lastige, hardnekkige onkruid kwijt te raken. Want: "distels steken is distels kweken en distels trekken is distels stekken". De Akkerdistel kan tot in de herfst uit ondergrondse, diep in de bodem doordringende stengels steeds opnieuw weer spruiten vormen. In zekere zin is het bij deze planten permanent voorjaar. Je kunt het alleen van ze winnen door bij het distel-

steken heel precies en heel hardnekkig te werk te gaan, met minstens zoveel vitaliteit als waarover de plant zelf beschikt.

Speerdistel

De Speerdistel heeft niet zulke ondergrondse rhizomen en moet zich dus telkens opnieuw uit zaad vestigen, nu eens hier, dan daar, op plekken die meestal slechts tijdelijk geschikt zijn. In het eerste jaar vormt de plant een bij de grond blijvend rozet. Dit kan heel groot worden en in hoog opgaand gras als een platte kelk zijn plekje vrij houden. In het tweede jaar stengelt de plant omhoog, fors, met veel zijtakken, en komt tot bloei. De harde, diep ingesneden bladeren steken gemeen: lange stekels priemen zijwaarts, naar omhoog en naar omlaag de ruimte in (afb. 2). Hommels en vlinders vliegen en fladderen rondom de bloemhoofdjes. Deze zijn groter dan bij de Akkerdistel en staan meer apart, zoals de Speerdistel zelf ook meer als apart individu optreedt.

Wolter Bos &
Regina von Mackensen

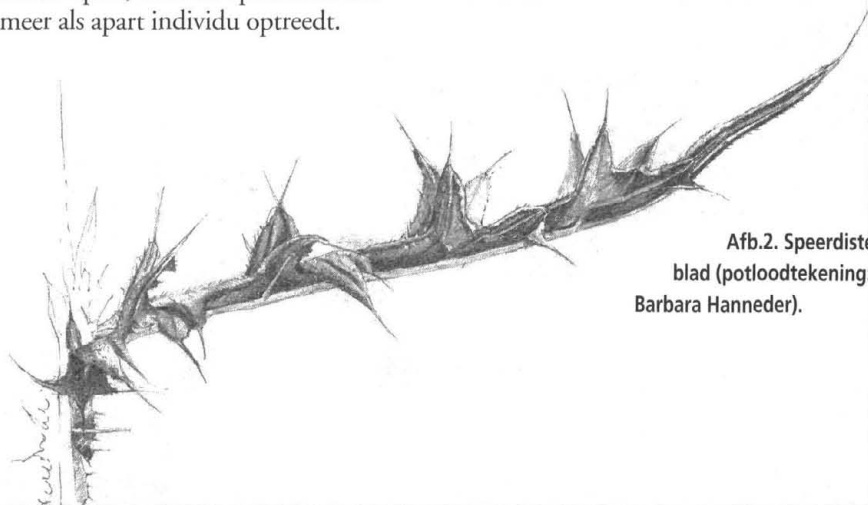

Afb. 1. Akkerdistel, bloem
(potloodtekening:
Barbara Hanneder).

De ontwikkeling van de bladeren: grenzen aan de groei

Aan een jong blaadje van de Speerdistel laat zich aflezen, hoe de uiteindelijke vorm en de markante ruimtelijke structuur van distelbladeren ontstaan. Oppervlakkig bekeken heeft zo'n blaadje wel iets van een nog niet uitgerijpte korenaar. Het is een week, geelgroen, iets dik bouwseeltje. Opzij zitten allemaal topjes, die zich nog niet ontvouwd hebben, maar zich boven en onder tegen het middelste deel van het blaadje aanvliesen. Aan deze topjes, de latere deelblaadjes van het distelblad, zijn de stekels reeds in hun volle lengte aanwezig (afb. 3).

Anders dan men wellicht verwachten zou, groeit het blad dus niet uitgaand van een centrum alzijds de periferie in. Dan zou de bladrand met de stekels immers de afsluiting van het groeiproces zijn. Het zijn integendeel juist de binnenste delen van het blad, die het laatst ontstaan. Pas wanneer de bladstroken aan weerszijden van de middennerf, alsmede de binnenste stukken van de zijblaadjes zich al groeiend verbreden, wordt het blad zo groot dat het echt in verschijning treedt. De bladrand met de stekels omlijst deze groeiprocessen en perkt ze al van te voren in.

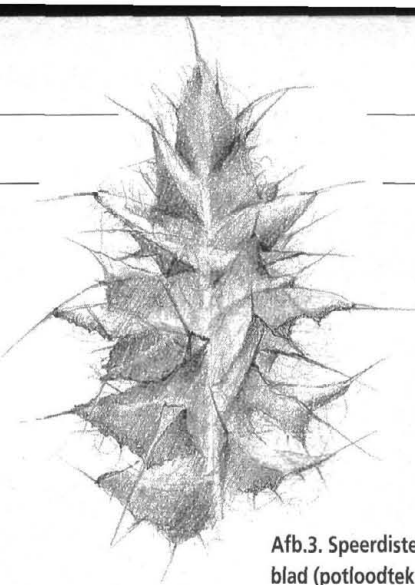
Afb. 2. Speerdistel,
blad (potloodtekening:
Barbara Hanneder).

Daarbij ontvouwt het blad zich niet zover, dat een min of meer plat geheel ontstaat. Dat is anders dan bij bijvoorbeeld de Paardebloem, waarvan het blad in jonge toestand ook opgevouwen is. Bij de distels verstarren de deelblaadjes bij het uitgroeien in de positie, die ze in jeugdige toestand innemen. Daaruit ontstaat de ruimtelijke, plastische structuur van distelbladeren (afb. 2,4). Groei en ontplooiing van het blad zijn dus vanaf het begin ingedamd door verhardende tendensen.

We hebben hiermee een voor distels wezenlijk motief gevonden. Het zijn planten, die op heel intensieve wijze omgaan met de tegengestelde tendensen van groei en vegetatieve ontplooiing enerzijds, verharding en afsterven anderzijds. Daarbij uit zich de kant van de vitale groei van een plant in het kiemen, het groeien, het opbouwen van massa en de uitbreiding in de ruimte. Het element van de samentrekking werkt daar tegenin en leidt tot opsplitsing en sterk gestructureerde vormen bij de bladeren, tot bloei en uiteindelijk tot verharding en doodgaan.

Ook bij de Akkerdistel en andere vederdistels met niet-vlakke, plastische bladeren treedt dit motief op. Het zijn meest grote, vitale planten, die voorkomen op standplaatsen, waar de bodemomstandigheden weelderige groei mogelijk maken. Zo vind je de Speerdistel o.a. op ruderaal plekken waar versneld stikstof vrijkomt. De Akkerdistel verschijnt graag op goede, leemhoudende akkerbodems en kan daar ook de diepere bodemlagen ontsluiten.

Karakteristiek is, dat distels niet zonder meer aan deze groeibevorderende bodemkrachten uitgeleverd zijn. Ze gaan ermee om en voorkomen het ontsporen van hun eigen vitaliteit door al in een heel vroeg ontwikkelingsstadium, nog voor het echte groeien goed op gang komt, de kracht van de verharding in te zetten. De grote stekels aan de randen van de minuscule, zachte, jonge blaadjes maken dat duidelijk.

Afb.3. Speerdistel, jong blad (potloodtekening: Barbara Hanneder).

Een sprekende uitzondering, die deze gedachte evenwel bevestigt, is de Moesdistel, een pas in de vroege herfst tot bloeien komende soort van uitgesproken vochtige plaatsen. De zeer grote, niet scherp-ingesneden maar bochtig gegolfde bladeren duiden op een bijna woekerende groei. Deze soort plaatst daar niets tegenover en raakt de meeste typische distelkenmerken kwijt. Zo zijn er nauwelijks nog stekels en zijn de bloemen waterig geelwit van kleur.

De bloemen

Net als bij alle andere Compositen zijn bij de distels heel veel kleine, maar wel complete bloempjes tot hoofdjes samengevoegd. Deze worden omsloten door een gemeenschappelijke kelk, het omwindsel, dat uit talrijke, elkaar dakpansgewijs bedekkende smalle blaadjes bestaat. De bloempjes stekelen daar als een pluim bovenuit.

Bij de Speerdistel staan de omwindselblaadjes allemaal apart op een haast wat woeste manier naar opzij (afb. 5). Ze tonen van beneden naar boven een verandering in vorm en kleur, die duidelijk maakt dat het bladkarakter steeds meer terugtreedt, terwijl bloemachtige eigenschappen sterker naar voren komen.

Deze vormverandering laat zien, hoe hier vlak voor het bloeien de laatste, uit het gebied van de stengel opstijgende, vitale krachten nog gedempt worden. Klaarblijkelijk mag het leven dat uit de groene plantenorganen komt, niet onveranderd het bloemgebied in. Bloemen zijn

nu eenmaal geen organen van groei, van de opbouw van substanties, maar organen waarin de plant tot uitdrukking brengt wie ze eigenlijk is.

Bij de Akkerdistel ligt de zaak anders. De omwindselblaadjes hebben niets bladachtigs meer, maar horen al helemaal tot het bloemgebied (afb. 1). Het zijn lange schubjes, die niet zijwaarts afstaan, maar zich dakpansgewijs op elkaar vlijen. Er ligt een violet waas overheen, er is niets vegetatiefs meer dat nog de ruimte in streeft. De opstijgende stroom van groeikrachten heeft zich bij de Akkerdistel helemaal uitgeleefd in de vertakte, dicht bebladerde spruit en komt niet meer bij de bloemhoofdjes aan. Deze staan dan ook op tamelijk lange stelen boven de groene delen van de plant, terwijl ze bij de Speerdistel meer in de nabijheid van de bladeren staan.

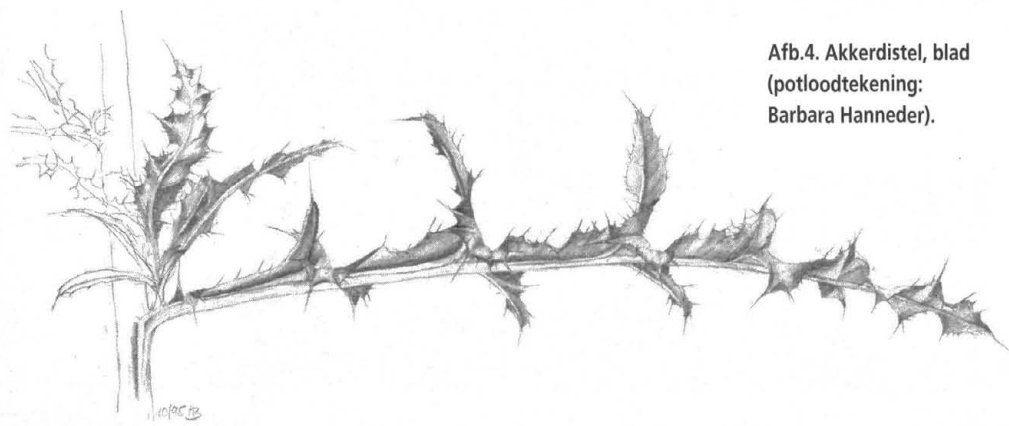
Door bladeren en bloemen op deze manier te beschouwen, verandert de indruk die je van distels hebt. De "strijdvaardigheid", waarover in het begin gesproken werd, is zo bekeken geen gebaar, waarmee ze zich naar buiten richten. Het gaat om een "naar binnen" gerichte strijd, waarin groeikrachten vroegtijdig geconfronteerd worden met vormgevende, verhardende tendensen. Deze confrontatie bepaalt de specifieke stijl waarin distels hun vormen creëren.

Tussen de twee genoemde soorten is er in dit opzicht nog een subtiel verschil. Bij de Akkerdistel spreken de vorm van het omwindsel, alsmede de vrije positie van de bloemhoofdjes en ook hun tere, wat koele kleur, over strijd die voorbij is. De confrontatie tussen vitaliteit en verharding is meer naar beneden, in de groeiprocessen van de steeds weer nieuw ontspruitende stengels met hun dichte bebladering, uitgeleefd. De plant is, wanneer ze bloeit, een zinnebeeld van pacificatie, van rust na doorstane strijd.

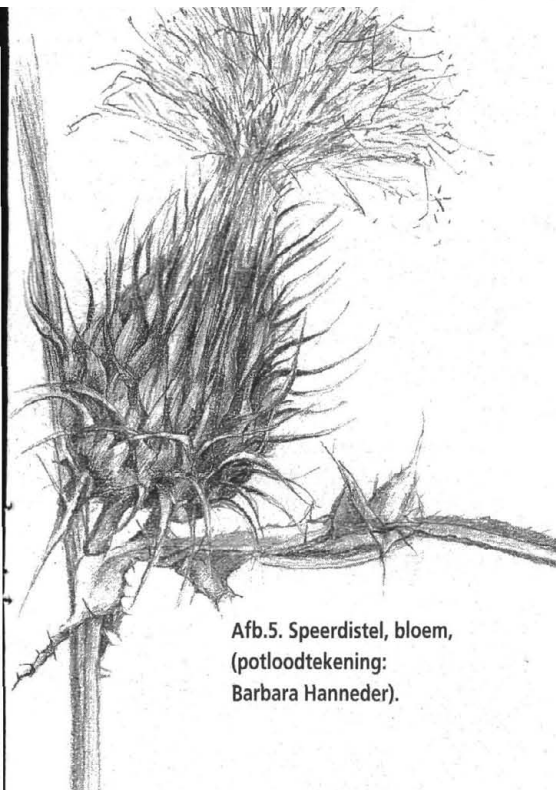
Bij de Speerdistel zagen we, dat het strijd-motief tot in het verloop van vorm, ruimtelijke positie en kleur van de omwindselblaadjes doordringt. Het krachtige roodviolet van de bloemenpluim kun je beleven als het laatste spoor van de wegebbende spanning.

Andere distelsoorten

Tegen de geschilderde achtergrond blijken de Aarddistel en de Moesdistel polair tegengestelde extremen te zijn (afb. 6). De Aarddistel, een overblijvende plant van droge, magere, graag tevens kalkhoudende plaatsen, is niet in staat om intensief om te

Afb.4. Akkerdistel, blad (potloodtekening: Barbara Hanneder).

Afb.5. Speerdistel, bloem,
(potloodtekening:
Barbara Hanneder).

gaan met die natuurkrachten, die groei bevorderen. De dicht bestekelde, sierlijke bladeren blijven dicht bij de grond, in de vorm van een rozet, in het midden waarvan meteen al het bloemhoofdje zit. De hele plant heeft eigenlijk een bloemkarakter.

Bij de Moesdistel (afb. 6) staan de rozetbladeren niet geordend in een kring, maar schuin rechtop dicht tegen elkaar aan gedrongen. Ook de stengelbladeren zijn groot en vaak op onregelmatige wijze ingesneden. Bij deze soort ligt de nadruk net zoveel op de bladeren als bij de vorige op de bloemen. De witgele bloemhoofdjes worden door grote, bleekgele draagbladeren omgeven. Alleen aan de uiteinden van de uit de bloemen naar buiten stekende meeldraden is een spoor van paars te zien. Van de natte, voedselrijke groeiplaatsen van deze planten gaan werkingen uit die tot uitbotten en opzwellen aanzetten. Daar wordt nauwelijks iets tegenover geplaatst, ze worden als het ware door deze werkingen overspoeld.

Merkwaardig is het uiterlijk van de lange, spaarzaam bebladerde Kale jonker (afb. 6). Nadat de plant in het tweede jaar van groei vanuit een rozet omhooggestengeld is, wordt er aan de bladeren weinig aandacht meer besteed. Ze lopen met een gevleugelde zoom langs de stengels naar omlaag, en het zijn de lange stengels die de gestalte van de planten bepalen. Het lijkt, alsof ze hun vochtige bodemomgeving ontvluchten en zich naar het bloeistadium omhoog haasten. Voor een rijk en stralend bloeien volstaat dat echter niet. De stengels en bladeren zijn weliswaar met de paarse kleur van de bloemen overtrokken, maar de bloemhoofdjes zelf, dicht opeengedrongen, zien er qua kleur gedempt en zelfs wat duister uit.

"Ook de planten hebben karakters gelijk wij;
– ook haar leven is even zelfstandig en rijk als het
onze en wortelt even ondoordringend in het leven
onzer grote moeder, de aarde"
(F.W. van Eeden: Onkruid, botanische wandelin-
gen, eerste deel: Kennemerland. Heruitgave 1974).

Je inleven in planten

Menigeen zal de in het voorgaande gebruikte, tamelijk gevoelsmatige karakterisering twijfelachtig vinden. Kun je er wel van spreken, dat een plant een stijl, een karakter heeft?

Bij planten kan het karakter natuurlijk niet tot uiting komen in gedrag of in emoties. Je kunt niet, zoals bij mensen, spreken van een strijdlustige of juist defensieve instelling. Maar wel kan het karakter van een plantensoort zich concretiseren in een bepaalde groeiwijze. Als iemand zich intensief met planten bezighoudt, kunnen gevoelens ontstaan, die met gestalte en levensprocessen van die planten corresponderen. Je vat de plant dan op als het zichtbare, gestolde correlaat van wat in het innerlijk van een mens op onzichtbare wijze leeft.

Het is hopelijk duidelijk geworden, dat het daarbij niet gaat om de gevoelens van sympathie, antipathie, bewondering, afkeer, die bij het zien van een plant dadelijk al optreden. Deze gevoelens brengen op spontane wijze een eerste relatie tot de plant op gang, die tot verdere waarnemingen en inspanningen leiden kan.

Onnadrukkelijk, licht over het hoofd te zien, begint dan nog een tweede laag van het gevoelsgebied te bewegen. Uitgaande van de kwalitatieve gewaarwordingen, die daarin optreden, werd in dit artikel geprobeerd enkele distelsoorten te karakteriseren.

Het is doorgaans niet zo gemakkelijk, de laag van het eigen innerlijk leven, die hier bedoeld wordt, helder en objectief te onderscheiden. Daarom is het juist de

moeite, met de aandacht heen en weer te pendelen tussen de waarneming van planten, buiten ons, en de bedoelde gewaarwordingen in ons. Hoe meer je de verschillende vormen van planten met elkaar vergelijkt en op je laat inwerken, hoe duidelijker dit gevoelsgebied gaat spreken. Het bekend-zijn met een plantensoort wordt hierdoor intiemer dan anders het geval is. Je leert niet alleen de plant, maar via de plant ook iets van jezelf, beter kennen.

Verantwoording

Dit artikel komt voort uit een project van studenten en docenten van de Zomeruniversiteit Kassel. De afbeeldingen werden gemaakt door Barbara Hanneder.

Summary

Thistles, plants with a character

The habitus and morphology of thistles (genus *Cirsium*) is described in such a way, that their development can be seen as a materialized, 'symbolic' representation of aspects of the human psyche. Thistles are studied and characterized regarding two opposite tendencies, that regulate and define plant form, viz. vegetative growth and expansion vs. flowering, hardening, limitation. This leads to a broadening of the well-known, correct but trivial image of thistles as militant plants with an effective defense-system that keeps herbivores away. Rather, a militant motif can be experienced when the thistle's development itself is meditated upon. The variations of this motif in different species are discussed.

W. Bos
Zwanenburgwal 12
1011 JC Amsterdam

R. von Mackensen
Pädagogische Forschungsstelle
Brabanterstrasse 43
D-34131 Kassel-Wilhelmshöhe

Afb.6. Van links naar rechts:
Kale jonker, Aarddistel,
Moesdistel, bladprofielen.

